

Ігор Сердюк

ГЕНЕРАЛЬНИЙ ОПИС 1765–1769 рр. ЯК ІНСТРУМЕНТ КАМЕРАЛІЗМУ ТА ІНКОРПОРАЦІЇ ГЕТЬМАНЩИНИ

DOI: 10.58407/litopis.240106

© I. Сердюк, 2024. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6946-7694>

Стаття підготовлена у рамках Проєкту № 2020.20/0237 «Якість життя та демографічні характеристики населення Наддніпрянської України другої половини XVIII – початку XX ст.», що фінансується Національним фондом досліджень України. Дослідження присвячене Генеральному опису Лівобережної України – масштабному перепису, який проводився протягом 1765–1769 рр. в усіх десяти полках Гетьманщини. **Метою** статті є вивчення Генерального опису як інструменту камералізму, що мав посприяти остаточній інкорпорації Гетьманщини до імперського політичного організму. **Методологічною** основою дослідження є аналіз технологій влади та їхньої імплементації на локальному рівні. **Наукова новизна** статті полягає в позиціонуванні Генерального опису не як історичного джерела, а як продукту камералізму та імперської бюрократії, що під час реалізації зазнав істотного впливу особливостей політичного організму самої Гетьманщини. При цьому зроблено порівняння з відповідними досвідами монархії Габсбургів. У **висновках** вперше наголошено на тому, що тотальний опис, який проводився з витратами багатьох людських і матеріальних ресурсів, виявився абсолютно не затребуваним ні російською, ні козацькою адміністрацією. При цьому символічний вплив опису на населення Гетьманщини був істотним – це перший досвід тотального обліку й контролю, який навіть на емоційному рівні міг формувати відчуття, що відтепер «державна» знає, контролює та наглядає за кожним підданим.

Ключові слова: Генеральний опис, камералізм, Гетьманщина, Лівобережна Україна, ранньомодерна історія, облік населення.

Станом на сер. XVIII ст. Гетьманщина все ще зберігала досить значну суб'єктність. Попри намагання російського уряду побудувати централізовану, уніфіковану й добре керовану державу, козацька автономія мала свій особливий адміністративно-територіальний устрій, власне оподаткування та митниці, поряд з російським законодавством використовувала «старе» право, успадковане від Речі Посполитої¹. На додачу до цього населення Гетьманщини було досить гомогенним й мало виразну локальну ідентичність, чітко відокремлюючи себе від «москалів» та мешканців довколишніх територій, що в соціальному плані ґрунтувалося на значних привілеях козацтва (яке мислило себе новою шляхтою)², а в ідеологічному – на київському православ'ї, яке, попри підпорядкування Московському патріархату, все ж багато в чому зберігало власну релігійну традицію³.

У цьому сенсі Гетьманщину можна вважати привілейованим та особливим регіоном, поряд із Ліфляндією, Фінляндією та Смоленщиною. Власне, цю особливість визнавали й російські урядовці. У своїй відомій настанові генерал-прокуророві Сенату Олександрові Вяземському імператриця Катерина II визнала цей стан речей та забажала його змінити⁴. Все ж було б спрощенням прив'язувати процеси інкорпорації інакших територій до примхи монарха. Процеси розбудови абсолютистської монархії, яка за визначенням прагнула б усіляко такі автономії розчиняти, були запущені істотно раніше й мали своїх ідеологів та будівничих.

До кола останніх належав і Петро Рум'янцев – російський дворянин, який очолив Другу Малоросійську колегію після скасування посади гетьмана 1764 р. Рум'янцев тут був чужим, він не мав жодного пієтету перед місцевими порядками, але, як імперський чиновник, він усвідомлював, що інкорпорація Гетьманщини до «тіла» Російської імперії – складне завдання. Для цього, а також для розуміння того, про які можливі ресурси йдеть-

¹ Когут З. Російський централізм і українська автономія, 1760–1830. Київ, 1996.

² Kohut Z. The development of a Little Russian identity and Ukrainian nation-building. 18th c. Ukraine. New perspectives on social, cultural and intellectual history. Montreal: McGill-Queen's University Press, 2023. S. 542–559.

³ Яременко М. Перед викликами уніфікації та дисциплінування: Київська православна митрополія у XVIII ст. Львів: Вид-во УКУ, 2017.

⁴ Сборник Императорского Русского исторического общества. Санкт-Петербург: Тип. имп. акад. наук, 1871. Т. 7. С. 348

ся, слід було вдатися до тотального вивчення «інакшого» регіону, себто провести перепис.

Перепис – стандартна для того часу практика політичної арифметики та знаряддя «соціальної інженерії» імперії, які хотіли поглинути бунтівні чи новоприєднані регіони. Важливо, що місцеві переписи для цього не підходили. Так, Гетьманщина мала свою власну традицію переписів ще від XVII ст. Однак ці переписи не адресувалися колонізаторам, вони концентрувалися переважно на одній соціальній групі – козацтві, а також не давали імперській столиці практично жодної інформації про місцеві ресурси. Показово, що навіть останній правитель Гетьманщини гетьман Кирило Розумовський за 15 років свого гетьманування не зробив у цій сфері нічого нового, при тому, що він також був ще й Президентом Петербурзької академії наук, однією із задач якої було вивчення населення імперії та її ресурсів. Можливо тому, що якийсь всеосяжний перепис став би першим кроком до остаточної втрати самостійності. Порівняно «новаторська» й «свіжа» ревізія 1764 р., попри те, що вперше зафіксувала усе населення чоловічої статі, таких функцій не виконувала.

Відтак, навіть маючи дані ревізії 1764 р., Рум'янцев одразу ж ініціював проведення тотального перепису, який би передав особливості населення та економіки Гетьманщини в сумірних і зрозумілих та зручних для імперського діловодства значеннях. Рум'янцеву йшлося про цілком камералістичне вивчення «усіх» та «усього», щоб знати, яким людським, військовим, мобілізаційним, економічним ресурсом імперія (в його особі) може скористатися на цьому терені, та як цей ресурс найефективніше використати. Слід звернути увагу на те, що до 1764 р. граф Рум'янцев був учасником Семилітньої війни, багато часу провів у Пруссії та інших європейських країнах. Можливо, там він познайомився з практиками обліку населення та ресурсів, які вирішив запозичити, бо перепис, ініційований ним в Гетьманщині, виявився унікальним і був зовсім не схожий на ті, що проводилися до того й після в Російській імперії, натомість мав багато спільного з тими, що проводились Марією Терезією чи Йосипом Другим⁵.

На перший погляд здається, що Генеральний (Рум'янцевський) опис станом на сьогодні вивчений достатньо. Доволі об'ємна історіографічна традиція була започаткована ще в XIX ст. блискучими джерелознавцями О. Лазаревським та Д. Багалієм⁶. З того часу залежно від фокусу, ідеологічних чи методологічних уподобань дослідники опису розкривали його потенціал як джерела з історії землеволодіння, економічного розвитку, класових чи соціальних розшарувань, генеалогії⁷. Сучасні дослідження концентруються довкола історико-демографічних питань, соціальної історії Гетьманщини⁸. Натомість у рамках цієї статті я хочу поглянути на Генеральний опис як на інструмент камералізму, що окрім прямої дії (облік ресурсів) також мав символічний та психологічний впливи. Це може стати продуктивною нагодою для перевірки ідей Мішеля Фуко про засади побудови модерної держави на українському матеріалі, зокрема про перші кроки до нагляду за індивідом⁹.

Опис розпочався з розпорядження Рум'янцева від 9 вересня 1765 р., згідно якого була затверджена спеціальна інструкція, що складалася з дванадцяти пунктів і чотирьох форм. Перша форма призначалася для перепису міст. Друга – для коронних урядових і монастирських маєтків. За третьою – описувалися поміщицькі (старшинські) маєтки, а за четвертою – козацькі володіння¹⁰. Якщо говорити коротко, то передбачалося описати населені пункти, будівлі, торгові ряди, школи. Далі йшов перепис домогосподарств. По кожному двору слід було вказати власника, усіх мешканців обох статей, їхні родинні стосунки, соціальні статуси, «національну» приналежність, місце народження, вік, стан здоров'я, зріст чоловіків. Також детально описувалася родинна економіка – кількість будівель різного призначення, коли, за скільки та в кого куплено двір, чим заробляють на життя його мешканці, обсяг прибутків, приналежність до цехів, наявність землі різної категорії, наявність лісових ділянок чи фруктових садів, кількість домашньої худоби (окремо коней, корів, свиней тощо), свійської птиці (гусей, качок, курей тощо), бджіл.

Повторюю, що ні Гетьманщина, ні Російська імперія ні до того, ні після не робили настільки тотального перепису й деталізованого опису майна за один раз і в одному документі. Тому під час перепису постала низка проблем, які довелося вирішувати «з нуля».

⁵ Див., нап.: Vocolka K. Österreichische geschichte, Habsburgs angewandte Aufklärung: repräsentation, reform und reaktion im habsburgischen Vielvölkerstaat 1699–1815. Wien: Ueberreuter, 2001. S. 303–307.

⁶ Багалей Д. Генеральная опись Малороссии. Киевская старина. 1883. № 11. С. 402–432

⁷ Аналіз відповідної історіографії див.: Сердюк І. Полкових городов обивателі: історико-демографічна характеристика міського населення Гетьманщини др. пол. XVIII ст. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2011. С. 22–28.

⁸ Див., нап.: Волошин Ю. Козаки і посполіті: Міська спільнота Полтави др. пол. XVIII ст. Київ: К.І.С., 2016.

⁹ Фуко М. Наглядати й карати. Народження в'язниці. Комубук, 2020.

¹⁰ Генеральний опис Лівобережної України 1765–1769 рр. Показчик населених пунктів / Ред. І. Бутич. Київ, 1959. С. 5.

Наприклад, так само, як і під час перепису 1770–1772 рр. в Габсбурзькій монархії, постала необхідність назв вулиць, нумерації будинків та домогосподарств, класифікації суб'єктів, визначення нумераційних одиниць. Так само, як і під час переписів ініційованих Марією Терезією та Йосипом II виникали проблеми з виробництвом паперу, логістикою, комунікацією, але головною проблемою була відсутність кадрів – людей, які б фахово проводили перепис на місцях¹¹. На відміну від держави Габсбургів, в Гетьманщині до проведення перепису зовсім не було залучено священників. Останні ще не були на службі в державі, а навпаки – обиралися парафіянами та отримували платню від місцевої громади. До того ж їхня ієрархічна (адміністративна) вертикаль зовсім не співпадала із адміністративним поділом регіону та цивільною владною ієрархією.

Єдиним бюрократичним ресурсом у регіоні були канцеляристи – писарі та працівники місцевих (сотенних і полкових) канцелярій, їх і намагалися залучити до проведення перепису. Але канцеляристи часто належали до козацької старшини, вони як ніхто були зацікавлені в саботажі перепису та приховуванні своїх земель чи іншої власності. З усіх соціальних верств перепису не боялися лише духовенство й міщани, а всі інші його остерігалися: селяни боялися бути прив'язаними до свого місця проживання та збільшення податків; козаки не бажали виконувати військові та податкові повинності; землевласники ж були стурбовані тим, що їх маєткові права можуть опинитися під загрозою.

Для проведення опису в Гетьманщину було відправлено десять (за числом полків) російських офіцерів у ранзі від капітана до полковника. Після прибуття в полк російський офіцер звертався до полкової канцелярії та магістрату полкового міста про створення комісії з перепису, виділення спеціальних приміщень, коней, провіанту, паперу, чорнил, грамотних людей для проведення перепису. Тобто імперська влада давала тільки наказ і відповідального чиновника, а усе ресурсне забезпечення покладалося на місцеві адміністрації¹².

Унаслідок цього робота комісії відбувалася з труднощами. Її супроводжували конфлікти, суперечки, бійки, взаємні звинувачення, бюрократична тяганина. За спостереженням Ю. Волошина, конфліктність була результатом зіткнення двох різних політичних та бюрократичних організацій – Російської імперії та Гетьманщини¹³. Робота переписувачів була складною й жодним чином не оплачувалася. Тому навіть призначені насильно члени комісії всіляко намагалися її уникнути. Зберігся масив документації з проханнями звільнитися від цього обтяжливого обов'язку через старість, хвороби, необхідність одружитися чи поїхати на чиясь весілля, занепад власного господарства. Так, учасник переяславської комісії військовий товариш І. Гулак кілька місяців (з квітня по вересень 1767 р.) поспіль писав листи зі скаргами на те, що рік працює в комісії, не буває вдома, а тому його господарство зовсім занепало, він мусив відволікатися на судові позови. Гулака таки звільнили від виконання обов'язків¹⁴. Бунчуковий товариш Маркович, котрого командували займатися описом у Лубенському полку, заявив, що не може поїхати туди, бо побоюється нападів тяжкої хвороби й перебуває в Глухові на лікуванні¹⁵. Полтавський канцелярист І. Момонтов більше року безвилазно займався переписом і зміг відпроситися під приводом власного одруження¹⁶.

У цілком логічних прагненнях не брати участі в неоплачуваному та ще й російському проєкті народжувалися доволі цікаві резони, як от цей, що вийшов з-під пера члена комісії з опису полтавського полку І. Юрачківського та був адресований до Малоросійської колегії: *«Магистрата полтавського войт Чарныш затаил на меня злобу и гонение, ... определил меня в оную комиссию для письма которого письма я совершенно не обучался и писать скоро по старости лет моих неумею более, как написанный моею собственною рукою в малороссийскую коллегию рапорт, писать не могу да и в делах письменных я силы не маю и складу не умею, и отих дел исправлять не могу и никогда не исправлял. Кроме того ... по моей бедности и обнищанию ... себе жены и детей моих пропитать не могу, особливо ж я пообнищал. Для пропитания себе жены и детей моих нанялся на нынешнее наступающее лето работат в монастырь полтавский Хрестовоздвиженский каменного кирпичика, на что и занял денег рубль да пятьдесят копеек того рады, с оной комиссией прошу ради вышепрописанных резонов, меня от той комисии уволить, буди ж она комиссия*

¹¹ Про це див.: Tantner A. Ordnung der häuser, beschreibung der seelen – hausnummerierung und seelenkonstruktion in der Habsburgermonarchie. Wien, 2004.

¹² Багалей Д. Генеральная опись Малороссии... С. 410.

¹³ Волошин Ю. «Для точного исчисления и сведения всего малороссийского народа»: проведення Румянцевсько-го опису в полковому місті Полтаві (1765–1766 рр.). *Краєзнавство*. 2011. № 1. С. 57–71.

¹⁴ Центральний державний історичний архів України у місті Києві (далі – ЦДАК України). Ф. 54. Оп. 3. Спр. 2187. Арк. 1–9.

¹⁵ ЦДАК України. Ф. 54. Оп. 3. Спр. 2184. Арк. 1–2.

¹⁶ Там само. Спр. 2181. Арк. 1–2.

сама собою того учинить не пожелает то сие моё доношение представить к рассмотрению с резолюцией в малороссийскую коллегию к сему доношению кузнец Иван Юрачковский подписался»¹⁷. Організатор проведення Генерального опису в Полтаві полковник Путицьцев підтвердив рапорт Юрачковського, мовляв, той справді не вмів писати, а текст писав цілий день¹⁸.

Сама механіка перепису була доволі складною. Створені 10 полкових комісій надсилали в магістрати й сотенні правління вимоги подати інформацію відповідно до спеціальних форм та інструкцій. Магістрати та сотенні правління склали списки жителів населених пунктів й передавали їх до комісій. Комісії на основі цих списків розсилали інструкції та форми власникам нерухомості, землевласникам із вимогою подати відомості про свої маєтності. Далі члени комісії перевіряли отримані дані та проводили подвірний перепис населення, оглядаючи домогосподарств, перерахунок худоби¹⁹. Опис затягнувся з 1765 по 1769 рр. і в деяких сотнях не завершився. З 1768 р. Російська імперія втяглася у війну з Туреччиною й ініціатора та головного промоутера опису Рум'янцева відправили на війну.

Отримані результати вражають. Навіть попри втрати, сьогодні корпус Генерального опису включає 969 книг обсягом 300–1200 арк. із переписом близько 3,5 тис. населених пунктів. Це «чистові» переписні книги, діловодна документація й листування про опис, копії купчих на землю та власність. Опис дуже нерівномірний через проблеми з кадрами. Помітно, що якість опису та деталізація у великих містах краща (вони описувалися першими)²⁰. Далі ретельність спадала²¹. Не всі дані було подано: так, інформацію про ріст людей написали тільки в кількох селах, свійську птицю не рахували взагалі або починали, рахували в кількох дворах і припиняли, помітний недооблік дітей та жінок. Імовірно, занижені прибутки та не завжди вказувалося про заняття ремеслом. Однак навіть із цими недоліками, історики вважають Генеральний опис найбільш повним і тотальним фіскальним джерелом обліку населення України XVII – пер. пол. XIX ст. Але питання полягає в іншому: а як його бачили в той час, яким був його вплив на дисциплінування населення та політику камералізму?

Це неймовірно, але провівши такий тотальний опис, доклавши чимало зусиль, і попри шалений опір населення, імперія його по суті викинула й ніяк не використала. Від лютого 1769 р. Книги опису зберігалися в архіві Малоросійської колегії в Глухові у вологому підвалі. Уже в 1776 р. з'ясувалося, що кілька в'язок опису зогнило: Хорольської сотні Миргородського полку, Бакланської та Шептаківської сотень Стародубського полку, першої Лубенської, другої Пирятинської, другої Чигриндубравської, першої Сенчанської та Луконської сотень Лубенського полку. Частина матеріалів опису Полтавського полку згоріла під час пожежі 1784 р. в Глухові²². Інформація опису практично ніяк не використовувалася тогочасними управліннями й статистами. Наступні ревізії населення (набагато простіші) ігнорували Генеральний опис. Вочевидь, річ у тому, що ініціатор опису Рум'янцев від 1768 р. вже не керував Гетьманщиною, а імперський уряд увагу концентрував на російсько-турецькій війні 1768–1774 рр. Козацька еліта до 1782 р. описом та його долею загалом не цікавилася, а після того Гетьманщина зазнала територіального перерозподілу й була включена до різних регіонів (намісництв), які не співпадали з її колишньою територією. Тобто опис втратив сенс як «колективний портрет», бо того «інакшого» регіону, що він описував, вже не існувало як окремої одиниці. Коли ж на поч. XIX ст. (у 1802 р.) колишня Гетьманщина була відновлена в Малоросійському генерал-губернаторстві (Чернігівська та Полтавська губернії), нові чиновники та бюрократія про нього вже забули.

Вплив опису, як інструмента камералізму, виявився в іншому. Козацька еліта, мабуть, уперше впритул зіткнулася з такою тотальною і всеосяжною спробою імперського контролю та обліку. Чиновники Гетьманщини отримали потужний досвід використання імперської термінології, діловодства, запозичили відповідні дефініції та практики. Однак цей вплив не варто перебільшувати, думається, що тут «місцева» бюрократична традиція з'їла або ж істотно підкоригувала імперські очікування.

Але є ще один рівень, на який хочу звернути увагу. Генеральний опис так чи інакше вплинув на все населення Гетьманщини. Вочевидь, для більшості простолюду це був перший досвід тісного контакту з імперією та відповідними практиками дисциплінування.

¹⁷ ЦДІАК України. Ф. 54. Оп. 3. Спр. 2183. Арк. 2.

¹⁸ Там само. Арк. 3.

¹⁹ Ковальський І. Проведення Генерального опису опису в Переяславському полку (1765–1768 рр.). *Український історичний журнал*. 1960. № 6. С. 131–135.

²⁰ Сердюк І. Румянцевський опис Малоросії як джерело вивчення демографічних характеристик міст Гетьманщини. *Історична пам'ять*. 2008. № 3. С. 144–152.

²¹ Сердюк І. Генеральний опис Лівобережної України 1765–1769 рр.: виміри локальної демографічної історії. *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів*. 2009. Вип. 19. С. 407–416.

²² Генеральний опис Лівобережної України 1765–1769 рр. ... С. 9–10.

Комісія приїжджала до населеного пункту, обходила кожен двір. При цьому населення виганялося на вулицю та шикувалося, худобу також виводили на огляд і для підрахунку. Такий досвід був дуже стресовий та сприймався як обшук, або ж навіть щось апокаліптичне. Найвідоміший український політичний памфлет кінця XVIII ст. «Історія Русів» зобразив Генеральний опис як щось тотальне, неунікненне та апокаліптичне. Анонімний автор на двох сторінках описав, як перелякане населення стояло на вулицях, ридали маленькі діти й ревіла худоба: «Въ каждамъ селеніи выгоняли народъ изъ жилищъ его на улицы, не обходя никого, и даже самыхъ ссущихъ младенцевъ ... Ревъ скотскій и плачь младенцевъ здали возвъщали о приближеніи к нимъ Комисіонеровъ со многочисленною ассистенціею»²³. Ба більше, люди настільки були налякані саме описом, що дякували Богові за те, що Він послав війну з турками, і держава залишила їх у спокої. Жодного разу до того імперський чиновник так уважно не зазірав до «кишені» простолюдю. Сам факт усвідомлення того, що держава тепер знає про тебе, твоїх рідних, власність, і навіть про твою свиню чи вівцю, був серйозним інструментом впливу та новим викликом. Серйозність та дієвість якого на кілька поколінь простежуємо в одному з найважливіших творів класичної української літератури – «Енеїди» І. Котляревського. Одним із її персонажів є відьма Сивілла. За своє буремне життя вона пережила всяке: нальоти сарани, татарські набіги, Полтавську битву... Вона не боялася нічого – ні пекла, ні пекельного сторожового пса Цербера, ні диявола, але лише від однієї згадки про Генеральний опис («великий трус») її починало трусити від страху.

References

- Kohut, Z. (1996). Rosiiskyi tsentralizm i ukrainska avtonomiia, 1760–1830 [Russian centralism and Ukrainian autonomy, 1760–1830]. Kyiv, Ukraine.
- Serdiuk, I. (2008). Rumiantsevskiy opys Malorosii yak dzherelo vyvchennia demografichnykh kharakterystyk mist Hetmanshchyny [Rumyantsev's description of Little Russia as a source for studying the demographic characteristics of the cities of the Hetmanate]. *Istorychna pamiat – Historical memory*, 3, P. 144–152.
- Serdiuk, I. (2009). Heneralnyi opys Livoberezhnoi Ukrainy 1765–1769 rr.: vymiry lokalnoi demografichnoi istorii [General description of Left Bank Ukraine of 1765–1769: dimensions of local demographic history]. *Naukovi zapysky. Zbirnyk prats molodykh vchenykh ta aspirantiv – Scientific notes. Collection of works of young scientists and graduate students*, 19, P. 407–416.
- Serdiuk, I. (2011). Polkovykh horodov obyvateli: istoriko-demografichna kharakterystyka miskoho naselennia Hetmanshchyny dr. pol. XVIII st. [Inhabitants of regimental towns: historical and demographic characteristics of the urban population of the Hetmanate in the second half of the 18th c.]. Poltava, Ukraine.
- Voloshyn, Yu. (2011). «Dlia tochnaho yschysleniia y svedeniia vseho malorossyiskago naroda»: provedennia Rumiantsevskoho opysu v polkovomu misti Poltavi (1765–1766 rr.) [«For the accurate calculation and information of the entire Little Russian people»: carrying out the Rumyantsev census in the regimental city of Poltava (1765–1766)]. *Kraieznavstvo – Local history*, 1, P. 57–71.
- Voloshyn, Yu. (2016). Kozaky i pospoltyi: miska spilnota Poltavy dr. pol. XVIII st. [Cossacks and peasants: the urban community of Poltava in the second half of the 18th c.]. Kyiv, Ukraine.
- Yaremenko, M. (2017). Pered vyklykamy unifikatsii ta dystsyplynivannia: Kyivska pravoslavna mytropoliiia u XVIII st. [Facing the challenges of unification and discipline: Kyiv Orthodox metropolis in the 18th c.]. Lviv, Ukraine.

Сердюк Ігор Олександрович – доктор історичних наук, професор, асоційований дослідник Французького центру гуманітарних і соціальних досліджень (CEFRES, UAR 3138 CNRS–MEAE, Прага, Чеська Республіка), професор кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Короленка, (вул. Остроградського, 2, Полтава, 36000, Україна).

Serdiuk Igor – doctor of historical sciences, professor, associate researcher at French research center in humanities and social sciences (CEFRES, UAR 3138 CNRS–MEAE, Prague, Czech Republic), professor at Poltava V. Korolenko National pedagogical university (2 Ostrohradskoho Str., Poltava, 36000, Ukraine).

E-mail: Ig.Serdiuk@gmail.com

GENERAL DESCRIPTION OF 1765–1769 AS A TOOL OF CAMERALISM AND INCORPORATION OF THE HETMANATE

The article was prepared within the framework of Project № 2020.20/0237 «Quality of life and demographic characteristics of the population of Dnieper Ukraine in the second half of the 18th – the early 20th c.», financed by the National research fund of Ukraine. The study is dedicated to the General descrip-

²³ Історія Русовъ или Малої Россіи. Сочинение Георгія Конисскаго, архієпископа Бѣлорусскаго. Москва: В Университетской тип-фии, 1846. С. 256.

tion of Left Bank Ukraine – a large-scale census that was conducted in 1765–1769 in all ten regiments of the Hetmanate. **The purpose** of the article is to study the General description as an instrument of cameralism, which was supposed to contribute to the final incorporation of the Hetmanate into the imperial political body. **The methodological basis** of the study is the analysis of government technologies and their implementation at the local level. **The scientific novelty** of the article lies in the positioning of the General description not as a historical source, but as a product of cameralism and imperial bureaucracy, which during its implementation was significantly influenced by the features of the political organism of the Hetmanate itself. At the same time, a comparison is made with the relevant experiences of the Habsburg monarchy. In the **conclusions**, attention is drawn for the first time to the fact that the total inventory, which was carried out at the expense of many human and material resources, turned out to be absolutely not used by either the Russian or the Cossack administration. At the same time, the symbolic impact of the description on the population of the Hetmanate region was very significant – it was the first such experience of total accounting and control, which even on an emotional level could form the feeling that from now on the «state» knows, controls and supervises every subject.

Key words: General description, cameralism, Hetmanate, Left Bank Ukraine, early modern history, population accounting.

Дата подання: 14 листопада 2023 р.

Дата затвердження до друку: 15 лютого 2024 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Сердюк, І. Генеральний опис 1765–1769 рр. як інструмент камералізму та інкорпорації Гетьманщини. *Сіверянський літопис*. 2024. № 1. С. 54–59. DOI: 10.58407/litopis.240106.

Цитування за стандартом APA

Serdiuk, I. (2024). Heneralnyi opys 1765–1769 rr. yak instrument kameralizmu ta inkorporatsii Hetmanshchyny [General description of 1765–1769 as a tool of cameralism and incorporation of the Hetmanate]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 1, P. 54–59. DOI: 10.58407/litopis.240106.

